

PAPER DETAILS

TITLE: KONUT VE IDARE MERKEZİ OLARAK OSMANLI SARAYLARI

AUTHORS: Aysegül DEMIRBULAK

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2288>

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

Sayı 6, Aralık 2014

KONUT VE İDARE MERKEZİ OLARAK OSMANLI SARAYLARI

Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Demirbulak¹

Özet

Çalışma, Osmanlı Beyliği'nden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan geniş zaman dilimindeki konut ve idare merkezi özelliği olan Osmanlı saraylarıdır. İzmit'teki iki saray, ihmal edildiği ve hatırlanması gerektiği düşüncesi ile istisna oluşturarak makaleye eklenmiştir. Günümüze ulaşamamış yapılar eldeki bilgilerin kısıtlı, çelişkili ve rivayetlere dayalı olması sebebiyle detaylara girilmeden yazılmıştır. Bursa'daki iki saray, Edirne'deki iki saray ve İstanbul'daki altı saray; mimari özellikleri ile olduğu kadar sosyal hayattaki değişimin Osmanlı saraylarındaki izlerini sürmek amacıyla verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı sarayları, İstanbul, Edirne, Bursa, İzmit.

JEL Kodu: Z00

OTTOMAN PALACES AS RESIDENCE AND HEADQUARTER

Abstract

The study is about the Ottoman palaces having the feature of being both residences and headquarters within the long period from Ottoman Seignior to Ottoman Empire. Two palaces in Izmit were exceptionally added to the essay with the thought that they have been ignored and they should be remembered. The structures that could not survive until today were written without going into details because of the limited, contradictory and rumoured data. Two palaces in Bursa, two palaces in Edirne and six palaces in Istanbul were given in order to draw their architectural characteristics and to follow the traces of the transformation of social life in Ottoman palaces.

Keywords: Ottoman palaces, Istanbul, Edirne, Bursa, Izmit.

JEL Code: Z00

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Öğretim Üyesi,
demirbulak@superonline.com

Giriş

Osmanlı Devleti'nde saray padişahın ikametgahı ve çalışma yeridir. (Ortaylı, 2004, s.78) Çalışma yeri olması sebebi ile devlet idaresinin gerektirdiği bütün kurumlar, bu kurumları oluşturan ve işlerliğini sağlayan bütün kadrolar, bu kadroları yetiştiren eğitim dairesi sarayda sultanla birliktedirler. Sarayın aynı zamanda sultanın evi olması sebebi ile eşlerinden, çocuklarından, onların hizmetlilerinden oluşmuş geniş ailesi de sultanla beraber saraydadır. Saray nüfusunun güvenliğinden sorumlu görevliler, yüksek devlet makamları için yetiştirilen öğrenciler, Osmanlı uygarlığının seçkin sanat eserlerini gerçekleştiren ve gerçekleştirecek olan sanatkarlar ve zanaatkarlar, hazine ve ekonomi gibi Osmanlı Devleti'nin daimi istikrarının kilit memurları; kısacası ince detaylarla çizilmiş bu hiyerarşik yapıyı oluşturan bütün unsurlar sarayın demirbaşlarıdır.

Yönetici sınıfı ve aileyi (evi) sarayda sultanla bir arada tutma ülküsü, izini sürebildiğimiz Orta Asya Türk Devletleri'nden itibaren değişmemiştir. Eski Türk Devletleri sarayları ile Osmanlı sarayları arasında mimari program ve plan açısından büyük benzerlikler vardır. Yapıların doğa ile iç içe olması konusunda gösterilen titizlik de bu benzerliklerdendir. Eski Türklerde Ordu (hükümdar makamı) göl kenarında ise musiki heyeti ile birlikte kayıkla seyredilebilirdi. Sulak olmayan yerde, mesela Buhara'da arıklar ile su getirilerek içinde nilüfer çiçekleri açan havuzlar, şelaleler yaptırılıyordu (Esin, 1972, s.148). Buradan hareketle Osmanlı'nın yaşam birimlerini su kaynaklarının yanında ve tabiatın içinde inşa etme istekleri, geleneğin de ötesinde genetik bir özellik olarak görülebilir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet'in makamını bahçesine servi ve çınarlar ektirdiği bir bağa yaptırdığını anlatır. "... İç ve dış (enderun ve birun) kısımlardan oluşmuş dört köşe bir saha idi. Cennet gibi rûh-fezâ (ruhu yükselten) olması istediği bu bağın tam ortasındaki yüksek yerde Fatih'in has odaları bulunuyordu." (Esin, 1985, s.24)

Osmanlı hükümdarları saraylarını mütevazı bir şekilde ve insan ölçüsünde inşa ettirmişlerdir. Sivil yapılarda –sultanın evi dahi olsa- çok büyük, azametli ebatlar geç dönemlere kadar tercih edilmemiştir. Büyük genişlikleri örten yüksek kubbeler dini mimaride ulaşılmak istenen bir hedef olarak görülmüştür. Günümüze kalmayan Osmanlı sarayları eldeki bilgilere göre, duvarlarla çevrili bölümler ve bahçeler içinde bulunan pavyon ve köşklere oluşmuşlardır.

Konut ve idare yeri olan Osmanlı saraylarını Bursa’da iki saray, Edirne’de Eski ve Yeni olmak üzere iki saray, İstanbul’da Beyazıt’ta Eski Saray, Sarayburnu’nda Yeni Saray (Topkapı Sarayı), Beylerbeyi Sarayı –Beylerbeyi her ne kadar yazlık bir saray amacıyla yapıldı ise de Sultan Abdülaziz’in ve kısa süreliğine de olsa Sultan II. Abdülhamit’in burayı idare merkezi olarak kullandığını biliyoruz- ve Beşiktaş sırtlarında Yıldız Sarayı şeklinde sıralamak mümkündür.

İdare yeri olmadığı şerhi ile Dimetoka, Manisa ve İshâk Paşa Saraylarını da bu listeye dahil etmek gerekir.

Risalet-ül Ebniye’den Mimar Sinan’ın Kadirga ile Topkapı Sarayı arasında kalan yerlerde saraylar inşa ettiğini biliyoruz. At meydanında bir saray yaptığı gibi ayrıca Makbul İbrahim Paşa’nın sarayını yenilemiş, Sinan Paşa için bir saray yapmıştır. Kadirga Limanı’nda da Rüstem Paşa’ya bir saray inşa etmiştir; böylece Marmara’ya hakim yerlerde bir saraylar zinciri oluşturmuştur. (Cantay, 2000, s.91) Bahsi geçen bu saraylar, Osmanlı yönetici sınıfından kişilerin özel hayatlarını sürdürdükleri konutlarıdır. Çoğunlukla ahşap olmaları sebebiyle İstanbul’un çok sık tekrarlanan yangınlarında yok olmuşlardır. Günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi olan İbrahim Paşa Sarayı tek örnek olarak gösterilebilir.

Bursa

Osmanlı Dönemi’nde inşa edildiği bilinen ilk saray, Osman Gazi’nin Yenişehir’de yaptırdığı söylenen saraydır.

Osman Gazi’nin 1300 yılında Yenişehir’i aldıktan sonra geniş bir imar faaliyetine giriştiği bilinmektedir. Bu yapılardan günümüze sadece bir hamam kalıntısı ulaşmıştır. (Sınırlar Ötesi Müze Bilimsel Komitesi, 1999, s.197)

Bursa’da bilinen diğer bir saray, Orhan Gazi Dönemi’ne tarihlenen Bursa Sarayı’dır. Bythinyalılara kadar uzanan eski saray yapısı, sırasıyla Romalılar, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) ve Osmanlılar tarafından kullanılan –Bythinyalılara ait olduğu savunulan- Bursa Sarayı’dır. Beğ (Bey) Sarayı adıyla da anılan Bursa Sarayı, 1861 tarihli Bursa haritasında Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından tespit edilmiştir. (Armağan, 1999, s.88-90)

Saray, en parlak günlerini I. Murat ile Yıldırım Bayezıt dönemlerinde geçirmiştir. Yıldırım Bayezıt'ın Germiyanoglu Yakup Bey'in kızı ile yapılan düğünü Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde alışık olunmadık görkemiyle tarihçilere konu olmuştur. Hammer düğünün, o zamana kadar görülmemiş bir debdebe ile gerçekleştiğini, Anadolu'dan ve Anadolu'nun dışından çok sayıda bey ve elçilerin geldiğini, kıymetli hediyelerin birbiriyle yarıştığını eserinde anlatmıştır. (Hammer, 1993, s.166) Bursa Sarayı varlığını XVI. yüzyıl ortalarına kadar hemen hemen bütün Osmanlı saraylarında olduğu gibi ihtiyaçlar doğrultusunda gelişip büyüyerek sürdürmüştür. İç Kale içinde yer alan yapı, Edirne başkent olduktan sonra terk edilmiştir. Kimi kaynaklara göre, Timur'un ordularının yaktığı Beğ Sarayı, bahçeler arasına dağılmış çok sayıda köşkten ibarettir (Aslanapa, 1989, s.292) Saraydan kalan tek duvar günümüzde askeri bir alan içerisinde. Gezinlerin notları, gravürler, haritalar, araştırmacı makaleleri kaynak alınarak yapılan restitüsyon çalışması sonrası Beğ Sarayı'nı yeniden ihya etmek amaçlanmaktadır. (Milliyet, 2014, s.4)

İzmit

İzmit, -erken dönemlerdeki “İznikmid” adı zamanla kısaltılarak “İzmit” halini almıştır- Osmanlı İmparatorluğu döneminde en parlak günlerini IV. Murat zamanında yaşamıştır.

Yeniçeri ağası Muslıhiddin, İzmit'te sultana bir saray yaptırmıştır. Çıktığı bir seferde (Mart 1635) ilk otağını burada kurmuş olan IV. Murat, bu sarayda iki gün kalmış ve yoluna devam etmiştir. Eylül 1635'te hastalanarak döndüğü İzmit'te bir süre dinlenmiş, daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Padişah, çok sevdiği sarayda kalmak için sık sık şehre gelmiştir. XIX. Yüzyılın ortalarına kadar sarayın bulunduğu büyük cadde, İzmit'in en büyük caddesi olmuştur. (Tuğlacı, 1985, s.174-175)

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde “Sarayların en muntazamı Bağdat fatihi IV. Murat Han Sarayı'dır ki; bağ ve bahçeli bir büyük saraydır. Bahçe ustası iki yüz kadar bostancı neferleri vardır.” sözleriyle tasvir eder. bu saraydan başka Anadolu demiryollarının Haydarpaşa-İzmit hattının hizmete girmesi ve padişahın yapılacak törene gelmesi nedeniyle yapılan Sultan Abdülaziz Sarayı' (“Küçük Saray”, “Av Kasrı”, “Hünkar Köşkü” adlarıyla da bilinir) dır. Karabet Amira Balyan'ın mimarlığında ampir ve eklektik üsluplarda inşa edilmiştir. İki katlı bir yapı olan Abdülaziz Sarayı'nın giriş katında, yanlarında iki aynalı oda bulunan büyük salon vardır. Üst katta büyük bir divanhane ile iki yanında dinlenme, yatak odası, tuvalet ve mermer kaplı banyo dairesi vardır. Divanhanenin tavanı kasrın en zengin

bezemesine sahiptir. Ampir akıma işaret eden bayrak, mızrak, kılıç, borazan, balta ve terazi motifleri kompozisyonlarda yer almıştır. Yine divanhanede karşılıklı yapılmış yağlıboya duvar resimlerinde dalgalı denizde gemi, limanda demir atmış buharlı ve yelkenli gemiler ve bir kalyon değişik kompozisyonlar halinde tasvir edilmiştir. (Yücel, 1980, s.7-11)

Edirne

Osmanlı Devleti'nin Bursa'dan sonraki başkenti Edirne, fethedildiği tarihten çöküş devrine kadar önemini korumuştur.

Edirne'deki ilk saray 1365'te bugünkü Selimiye Camii yerinde yapılmıştır. II. Sultan Murat'a kadar Edirne'de oturan padişahlar, saraya eklemelerde bulunmuşlardır. Bu saray, beş bin adımla çevresi dolaşılan bir duvarla tahkim edilmiştir. Tunca Nehri kenarında yeni bir saray yaptırıldığında "Saray-ı Atik" (Eski Saray) adını almıştır.

Yeni Saray'da fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Kasr-ı Padişahi, Arz Odası ve Kum Kasırlarının ardından Kanuni Sultan Süleyman Harem Dairesi ve bir Kasr-ı Kanuni eklemiştir. Padişahlar II. Selim, IV. Mehmet, II. Ahmet ve III. Mustafa yeni bölümler katmışlardır.

Kasr-ı Padişahi'nin her üç tarafında Hırka-i Saadet Odası, Mabeyinciler Dairesi, Hazine-i Hümayun, Silahtarağa Dairesi, Kuşhane Mutfağı ve Haremin Aynalı Kasrı bulunmaktadır. Kuzey tarafında da üç büyük kasır vardır. IV. Sultan Mehmet, II. Sultan Mustafa ve I. Sultan Ahmet Daireleri, bunların arasında Valide Sultan, baş, ikinci ve üçüncü kadınlar, şehzadeler, cariyeler, gedikliler dairesi, hasta koğuşu, Darüssaade ağası ve ağalar daireleri bulunmaktadır.

Helvahane, has fırın, güllabhane, kiler-i amire, mumhane gibi daireleri içine alan Matbah-ı Amire, saray mensuplarının daireleri ve sarayın her dairesine ait olmak üzere yirmi iki hamam, saray binaları arasındadır. Sarayın en geniş hamamı Mimar Sinan'ın eseri olan Kanuni Hamamıdır.

Saray bahçesi içinde Mamak Sarayı, İmadiyye Kasrı, Alay Köşkü, Dolmabahçesi, Gülhane, İydiyye, Terazi, Adalet, İftar ve Bostancıbaşı Kasırları ile Av ve Bülbül Köşkleri yer almaktadır. (Ünver, 1953, s.2)

Sarayı oluşturan yapıların ve orada daimi ya da kısa süreli ikamet etmiş padişahların isimlerinin tek tek anılması, Edirne Yeni Saray'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş

dönemindeki saray mimarisinin bütün donanımlarına sahip olduğunu vurgulamak istegindendir. Edirne Yeni Saray, Osmanlı'nın en olgun dönemindeki bütün elemanlarını içeren zenginliktedir. Kuruluş ülküsü, planı, yerleşme düzeni, mimari ve tezyini özellikleri ile Topkapı Sarayı'nın öncüsü ve esin kaynağıdır. Günümüze gelen birkaç harap yapı da kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

İstanbul Topkapı Sarayı

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra ilk sarayını Bayezıt'taki İstanbul Üniversitesi binasının yerinde yaptırmıştır.

Kós, fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet'in ilk başta Tekfur Sarayı'na yerleştiğini, çünkü fetihten sonra şehirde bir hükümdarın içinde oturabileceği tek yapının bu bina olduğunu iddia etmektedir (Kós, 2008, s.122) Bayezıt'taki saray, ikamet ve yönetim yeri olarak kullanıldıktan sonra yapımı 1475-1478 yılları arasına tarihlenen Yeni Saray'a yerini bırakmıştır. Fatih'in tarihini yazan Tursun Bey, bu yapı için doğudan (Acem'den) ve batıdan (Rum'dan) mimar ve mühendisler getirildiğini belirtir. (Renda, 1999, s.7-15)

Yeni Saray, yaklaşık 380 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin merkezi ve padişahların ikametgahı olmuştur. Osmanlı saray ve konut mimarisinin bütün özelliklerini barındıran Topkapı Sarayı, sultanların yaşamının ve saray protokol, adet ve geleneklerinin takip edilebileceği bir kaynaktır. Topkapı Sarayı, Osmanlı hanedanının ve imparatorluk tarihinin simgesel ve fiziksel en büyük mirasıdır. (Kuban, 1998, s.205)

Topkapı Sarayı, işlevsel bir düzene göre kurulmuştur. Çekirdek kısmında sarayın iç yaşamı, idari işler ve genel saray hizmetleri yürütülür. Çevresinde emniyet kuşağı oluşturan surlarla çevrili dış avlu ve bahçeler vardır. Bunun içindeki büyük meydan, sarayla halkın buluştuğu kent niteliğindeki alandır. Sarayın geniş meydanlarını hem birbirine açan hem de birbirinden ayıran Bab-ı Hûmayûn, Bab-ü Selam ve Bab-ü Saade kapılarından Hûmayun Kapısı sabah ezanı ile açılır, yatsıdan sonra kapanır. Kubbe altında Divan-ı Hûmayûn'un toplandığı günler –her hafta salı günleri- Divan'da işi olanlar, sarayın günlük hayatıyla ilişkili esnaf ve tüccar, Enderun-u Hûmayûn'da yakınlarını görmeye gelenler Bab-ı Hûmayûn'dan serbestçe girebilir (Özcan, 2003, s.294)

Sultanın hem evi hem idare merkezi olan ve hem de sosyal günlük hayatın tüm yönleriyle yaşandığı sarayda çeşitli ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla kimi yapılar yıktırılıp yeni köşk ve daireler yapılması, sarayın küçük pavyonlar, köşkler ve odalarla büyümesini

beraberinde getirmiştir. Her biri Osmanlı devlet dzeninin ve/veya yaşantısının yansıması olan söz konusu bu birimlerden Çinili Köşk, Fatih Sultan Mehmet'in saray içinde yaptırdığı ilk yapı olması, öncesinde ve sonrasında mimari ve tezyini özellikleri bakımından benzeri bulunmaması sebebiyle ayrıcalıklı bir konumda görülebilir. Kesin olarak bilinmeyen mimarının Fatih Sultan Mehmet'in mimarbaşı olan Atik Sinan olduğu tahmin edilmektedir. (Kolsuk, 1971, s.5) Çinili Köşk önünde sık sık cirit, tomak gibi spor yarışma ve gösterilerinin yapılması, Osmanlı sarayının kendini tecritten uzak yaşantısına işaret etmektedir. Özellikle erken dönemlerindeki hükümdarı, saray erkanını, sporcuyu, sanatçıyı, halkı bir araya getiren bu tür buluşmalar Osmanlı'nın yönetim anlayışının da tezahürü olarak görülmelidir. Bugünkü Hazine Dairesi olan Fatih Köşkü de sarayın en eski yapılarındanır.

Topkapı Sarayı içerisinde olup da bağımsız özellikler gösteren diğerköşkler daha “kişiye özel” konumdadırlar.

III. Murat Köşkü, I. Ahmet Köşkü, Sofa Köşkü, Bağdat ve Revan Köşkleri ve saray içinde yapılan son köşk olduğundan “Yeni Köşk” diye de bilinen Mecidiye Köşkü (Tezcan, 1978, s.23) imparatorluğun çeşitli dönemlerinde eklenmiş, yenilenmiş ve/veya dönüştürülmüş yapılarındanır. Her biri de zamanın ihtiyaclarını, zevklerini, modasını yansıtan özellikler göstermektedir. Osmanlı saraylarında sadelik, işlevsellik, aydınlık-bol pencere kullanımı –ve dışarısı- manzara ve/veya bahçe- ile birebir ilişki içinde olma hali vazgeçilmez bir uygulamadır. Genel olarak Osmanlı mimari sanatının karakteristiğidir. Sözü edilen köşklerin dışında sarayın gün ışığından pek yararlanamayan bölüm ve odaları da bitkisel üsluptaki çiniler ve kalem işleriyle bezenerek doğa ile hemhal olma ihtiyacını karşılamıştır.

Çırağın Sarayı

Çırağın Sarayı, IV. Murat döneminde bir hasbahçedir. Sultan, kızkardeşi için burada bir kasır yaptırmıştır. İçinde çırağın eğlenceleri yapıldığı için “Çırağın” adını alan yapı, sonraları padişahın yazlık sarayı olarak kullanılmıştır. (Kuban, 1978, s.197) Zaman içinde çeşitli onarımlar ve eklemeler görmüştür. III. Selim zamanında “Sahilhane” adıyla anılan Çırağın Sarayı, Osmanlı ve Batı mimarisinin karışımı bir yapılar topluluğudur. II. Mahmut daimi oturabileceği bir saray yaptırma arzusu ile var olan binaları yıktırıp yerine ahşap-kagir bir saray inşa ettirmiştir. 1839 yılında II. Mahmut'un ölümünde sarayın bazı yerlerinde inşaatın devam etmekte olduğu bilgisinden hareketle sultanın bu istediğini pek

gerçekleştiremediği öne sürebiliriz. Çırağan'da oturan ilk padişah olan Abdülmecit de sarayı yeterli bulmayarak Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırma hedefine odaklanır.

Günümüzde otel olarak kullanılan Çırağan Sarayı'nı yeniden inşa etmek Sultan Abdülaziz'in saltanatı sırasında gerçekleşir. Tek bir yapı olarak planlanan ilk saray olan Çırağan'ın mimarı Sarkis Balyan'dır. Değişik kaynaklarda farklı isimler öne sürölse de Abdülaziz Dönemi'nde Çırağan'dan bahseden gazetelerde Sarkis Balyan, sarayın mimarı olarak gösterilmiştir (Cezar, 1995, s.172) Çırağan Sarayı bir bodrum üzerinde iki kattır. Bahçe duvarı üzerindeki iki anıtsal kapı, taş ve maden işçiliğinin kusursuz örnekleridir. Yapıldığı dönemde Avrupa'da moda olan oryantalist mimarinin etkisini taşır. Avrupa, İspanya-Arap ve Osmanlı bezemelerinden esinler taşıyan iç mekanlarda parlak renklerle zengin süsleme görülür. (Arslan, 1993, s.325)

Dolmabahçe Sarayı

Karabet Balyan Kalfa ve yardımcısı büyük oğlu Nikogos Balyan tarafından 1856 yılında tamamlanan Dolmabahçe Sarayı, dönemin kültürel yapısını, sosyal ve sanatsal etkilermeleri, eğilmeleri, saray örgütündeki değişimleri önemli ölçüde yansıtan mimari bir bütündür.

Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi zaman ve ihtiyaçlara bağlı olarak gelişen yapılar yerine, önceden saptanan bir tasarım gerçekleştirilmiştir. Yüksek duvarlarla çevrili bir ana yapı ile, sarayın tüm yönetim ve yaşam gereksinimlerini karşılayan ek yapılardan oluşan, denize paralel olarak gelişmiş ana saray yapısındadır. Saray, ayrı işlevlerdeki üç bölümün tek çatı altında toplandığı ana binanın dışında sarayın bütün ihtiyaçlarını karşılayan bağımsız yapılar olarak sayılabilecek çok sayıda daireden oluşmaktadır. Plan özelliği açısından genel olarak Türk Evi Plan Tipini bazı ayrıntılar dışında sürdürür. Ortada bir sofa ve buraya açılan odalardan oluşan bu plan tipi, büyük boyutlarda tekrarlanmıştır.

Planda, Osmanlı mimari geleneği ve yaşam özelliklerine bağlı düzenlemeler terk edilmeden Batılı öğelerden yararlanılmış, dış ve iç süslemelerde Batı ağırlıklı ve oldukça yoğun bezemeli gösterişli bir üsluba yönelinmiştir. (Öner, 1995, s.6)

Topkapı Sarayı'nın son dönemlerinde eklenen yapılarda görülen Batılı sanat akımları Dolmabahçe Sarayı'nda ayırt edici bütün özellikleriyle uygulanmıştır. Topkapı Sarayı'nın pavyon, köşk ve odalarındaki Avrupa mimari ve süsleme unsurları Osmanlı sanatı üslubu ile harmanlanmıştır. Bu unsurlar Osmanlı'nın baskın karakterli ince sanatı yanında

yabancılaşma efekti yaratmaz. Ancak Dolmabahçe Sarayı kendi başına bir Batı iddiasındadır. Kanaatimizi onaylar şekilde Sultan Abdülmecit de büyük binayı gezdigi gün yanındaki vezirlerine “Pek tekellfl (gösterişli) oldu, daha sadece olabilirdi.” (şehsuvaroğlu, 2005, s.287) deme gereksinimi duymuştur.

Beylerbeyi Sarayı

Boğaziçi’nde Kuzguncuk ve Çengelköy arasındaki Beylerbeyi Sarayı’nı kapsayan alan içinde Osmanlı sultanlarının kullandığı köşklerin ve Hasbahçe’nin bulunduğu bilinmektedir. Beylerbeyi Sarayı’nı Sultan Abdülaziz, II. Mahmut’un yaptırdığı yanan ahşap saray yerine inşa ettirmiştir.

Yazlık bir saray olarak düşünülen yapı, bu sebeple büyük boyutlarda değildir ve yan mekanları az sayıdadır. Aralarında yer alan Mermer Köşk, eski saraydan kalan bir bölümdür. (Gülsün, 1993, s.3)

Sarayın çeşitli binaları arazide birbirinden bağımsızdır ve asimetric bir şekilde dağılmaktadır. Ana saray kıyıda yer alırken, diğerleri Set Bahçeleri’ne yerleştirilmiştir.

Türk Evi Planı anlayışına sahip olan sarayın i düzenlemesi geleneksel dekorasyona işaret ederken, dış süslemede Batı kaynaklı motifler ağırlıktadır. Mabeyn ve Harem bölümünü ayıran havuzlu salon, Osmanlı sultanlarının mekanda dinginlik ve sknet merakının altını çizmekte ve erken dönem Osmanlı sanatı eserlerinden Edirne Bayezıt şifahanesi ile Bursa Ulu Camii’nin havuzlu şadırvanını mimari elemanlar aracılığı ile anmaktadır adeta.

Yıldız Sarayı

Beşiktaş ile Ortaköy arasında sahilten başlayarak Beşiktaş tepesinin sırt çizgisine kadar bütün yamacı kaplayan bir bahçe ve koruluk içine yerleşmiş bir saraylar, köşkler, yönetim, koruma yapıları ve parklar bütünü olan Yıldız Sarayı, tek seferde değil, uzun bir tarih dilimi içinde inşa edilmiştir. (Batur, 1985, s.92)

Sultanın hasbahelerinden biri olduğu I. Ahmet döneminden başlayarak, saray tarafından giderek artan bir ilgi grmştir.

IV. Murat, III. Selim, II. Mahmut'un idare yıllarında kısa sürelerle ziyaret edilen Yıldız ve çevresi, sonraki dönemlerde ihya edilmeye başlanmıştır. Abdülaziz, buradaki yapıları yenilemekle kalmamış, yeni köşk ve kasırlar yaptırmıştır. Beşiktaş-Ortaköy Caddesi üstündeki kemerli köprüyü yaptırarak Yıldız Bahçelerini Boğaziçi kıyılarına bağlatmıştır. (Anonim TBMM, 1993, s.8)

II. Abdülhamit Dönemi ile birlikte Yıldız Sarayı Osmanlı İmparatorluğu'nun idare merkezi olmuş, her yıl biraz daha büyümüştür.

Genel olarak değerlendirildiğinde, sarayın üç avlu çevresine yerleşen yapılardan oluştuğu görülmektedir: Resmi daire ve hizmet binalarının bulunduğu avlu (Büyük Mabeyn, Çit Kasrı, Yaveran Dairesi ve Silahhane Köşkü), harem ve sultana ait dairelerin yer aldığı avlu (Küçük Mabeyn, Hususi Daire, Harem nüfusunun köşkleri, Yıldız Tiyatrosu) ve Dış Bahçe adıyla da bilinen Şale, Malta, Çadır, Cihannüma, Köşklerinin bulunduğu avlu.

Yıldız Sarayı bu yapılaşma biçimi ve süreciyle Osmanlı'nın gerek duyuldukça bina yapma alışkanlığına/geleneğine geri dönüşü göstermektedir. Bütün birimleri bir arada tutan, önceden tasarlanarak inşaata topyekun başlanan masif saray planı Yıldız Sarayı'nda uygulanmamıştır. Ancak, Osmanlı klasik sanatını tekrarlayan bu yerleşim düzeni, mimaride uygulanmamıştır. Dönemin moda akımlarından eklektisizm baskın karakterdedir. Başta Balyan Ailesi olmak üzere, Raimondo d'Arango, Jachmund, Alexander Vallaury gibi saray ünitelerinin yapımında görev yapan mimarlar, eklektik üslubu hakim kılmışlardır.

Yıldız Sarayı'nın bahçeleri de Osmanlı sanatının sadelik prensibinin çok dışındadır. Grotto düzenlemenin karakteristikleri olan yapay mağaralar, kayalar ve çeşitli hayvanlarla zenginleştirilmiş su kaynakları, havuzlar ile donatılmışlardır.

Sonuç

XIV. yüzyıl beylikleri arasında Söğüt'te yurt tutmuş Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu kimliğine varana kadar sürekliliğini korumuştur.

Hem bir mekanı (evi) hem de iktidarı simgeleyen saray, devletin çekirdeğidir. Topkapı Sarayı, Osmanlı Devleti'nin bütün yönleriyle temsil edildiği bir mikrokozmostur. Yaklaşık dört yüz yıl boyunca aynı mekanda sürdürülmüş olan saltanat, değişik cereyanlar karşısında pek de savrulmayan bir istikrarı sürdürmüştür. Batıdan gelen ya da Batıdan alınan yeni anlayışlar saray içi yaşantılara ve titizlikle korunan hiyerarşik ilişkilere yansımamıştır.

Tanışılan Batılı formlar mimaride ve bezemede Topkapı Sarayı'nda köşklerde uygulanmıştır. Son dönem örneklerinde ağır yabancı etkiler söz konusu olmuş olsa da bunlar, özü değiştirmeyen ufak dokunuşlar şeklindeyir. Abartıdan uzak, yalın ve akılcı yerleşme düzeni; Topkapı Sarayı'nda bezemede abartılı birkaç örnek dışında terk edilmemiştir.

Lâle Devri ile birlikte saray dışında bir hayata ilginin artması ile çeşitli kasır ve köşkler yapılmıştır. Klasik Osmanlı mimarisi terk edilmeden inşa edilen bu yapılar, süsleme programlarında yabancı akımlara işaret ederler. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde o dönem Fransız saraylarını en ince ayrıntılarına kadar gösteren albümlerin bulunması, (Çağman, Tanındı, 1984, s.5) Batı modasının yakından takip edildiğini gösterir.

III. Selim zamanında Haliç kıyıları ve Boğaziçi'nde tamir edilen, genişletilen veya yeniden yapılan sahil sarayları arasında Hatice Sultan Sarayı, Çırağan Sahilhanesi, Bebek Kasrı, Neşetabad Sarayı, Beşiktaş Sarayı gibi ahşap ve kagir binalar vardır. (Cezar, 1995, s.79) Topkapı dışındaki bu saray/köşk/kasırlar geleneksel Türk-Osmanlı mimarisini devam ettirmektedirler. Deniz kenarında inşa ettirilmeleri de çalışmamızın giriş kısmında değindiğimiz gibi kaynağı Orta Asya'ya dayanan geleneklerdendir.

Dönemin bu yeni yapıları ritüellere de ev sahipliği yapar. Mekke ve Medine'ye gönderilen Surra-Alayı, Hac mevsiminde merasimle Beşiktaş Sarayı'nda Çinili-Meydan'dan büyük merasimle yola çıkar. (İnancık, 2010, s.237) Kısaca eskinin temsilcisi gelenekle değişen dünyanın getirdiği yenilik ahenk içindedir. Ancak, çalışmamızda da takip edilebileceği gibi Topkapı Sarayı konut ve idare merkezi konumunu kaybettikten, yani terk edildikten sonra ikamet edilen saraylar artık klasik Osmanlı Mimarisi'nin uzağındadırlar. Her ne kadar Avrupa Sarayları ile kıyaslandıklarında mütevazı bulunsalar da akılcı, fonksiyonel, azametden uzak “insan” ölçülerindeki Osmanlı yapılarına benzemezler. Sıkı sıkıya bağlı kalınan kurallar ve bırakılmayan bazı alışkanlıklar dışında saray hayatı da değişime uğramıştır. Yönetim yerinin değişmesi ile beraber, yönetim biçiminden sanat anlayışına kadar sapma görölmesi kaçınılmaz olur.

Topkapı Sarayı, Osmanlı ruhunun cismanileşmiş halidir. Osmanlı Devlet bekasının ve klasik Osmanlı Sanatının bütün kodlarını oluşturmuş ve bünyesinde barındırmıştır. İstikrar, tevazu ve rasyonalizmin önemli bir yer tuttuğu Osmanlı ruhu, dağılmaya başladığı için mi yeni saraylara heves edilmiştir, yeni saraylara heves edildiği için mi Osmanlı ruhu dağılmıştır?

Belki de bu soruya cevap bulabilmek amacıyla padişahlar, artık oturulmayan Topkapı Sarayı'na Hırka-i Saadet ziyaretlerini yapmayı sürdürdüler. Cûlus törenlerini yine Babû-s Saade önünde yaptılar. Padişah cenazeleri yine Topkapı Sarayı'nda gasledildi ve uğurlandı.

Kaynakça

- Anonim, *Yıldız Sarayı Şale Kasrı Hümayunu*, TBMM Yayınları, İstanbul, 1993.
- Armağan, Mustafa, “Bir Bursa Sarayı Vardı”, *MS Tarih Kültür Sanat Mimarlık*, TBMM Milli Saraylar Daire Bşk. Yayını, İstanbul, 1999.
- Arslan, Necla, “Balyan Ailesi”, *Thema Larousse*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993-1994.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Batur, Afife, “Yıldız Sarayı'na İlişkin Bazı Belgeler”, *Milli Saraylar Sempozyumu Bildiriler*, TBMM, İstanbul, 1985, s.89-96.
- Baykal, Kazım, “Bursa'da Saray ve Köşk”, *Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri*, TBMM, İstanbul, 1995, s.
- Cantay, Gönül, “İstanbul'un Tarihi Topoğrafyası”, *III. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, Eyüp Bld. Kültür Yayınları, 11, İstanbul, 2000.
- Cezar, Mustafa, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, EKAV Yayınları, İstanbul, 1995.
- Çağman, Filiz – Tanındı, Zeren, *Portreler*, YKY, İstanbul, 1984.
- Esin, Emel, *Ordu*, DTCF, Ankara, 1972.
- Esin, Emel, “Ordu (Türk Saray Mimarisinin On beşinci Asırdan Önceki Devri)”, *Milli Saraylar Sempozyumu Bildiriler*, TBMM, İstanbul, 1985.
- Gülsün, Hakan, *Beylerbeyi Sarayı*, TBMM, Milli Saraylar Yayınları No 6, İstanbul, 1993.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- İnancık, Halil, *Has-bağçede ayşu tarab, Seçme Eserler III*, İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kolsuk, Asuman, *TSM Çinili Köşk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Seri 5, S.9, İstanbul, 1971.

- Kós, Karóly, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Mimarisinin Doğu Kökeni*, Kaynak Yayınları, I. Basım, İstanbul, 2008.
- Kuban, Doğan, *İstanbul Yazıları*, Yem Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kuban, Doğan, *Türkiye Sanatı Tarihi*, Gerçek Yayınevi, II. Baskı, İstanbul 1973.
- *Milliyet Gazetesi*, İstanbul, 1 Eylül 2014.
- Ortaylı, İlber, “Mütevazı İmparatorluk”, *Hürriyet Gazetesi*, Kasım 2000.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2004.
- Öner, Sema – Yücel, İhsan, *Dolmabahçe Sarayı*, TBMM Milli Saraylar Yayınları, No 14, İstanbul, 1995.
- Özcan, Ali Rıza, “Topkapı Sarayı Hümayum Kapısı ve Yazıları”, Özcan, Ali Rıza, VII. *Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, Eyüp Bld. Kültür Yayınları: 21, İstanbul, 2003.
- Sınırlar Ötesi Müze bilimsel Komitesi “Saraylar”, *Erken Osmanlı Sanatı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.
- Şehsuvaroğlu, Haluk, *Asırlar Boyunca İstanbul*, II. Baskı, Cumhuriyet Vakfı, Yenigün Haber Basım Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Tezcan, Hülya, *Köşkler*, YKY, İstanbul, 1978.
- Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- Ünver, A. Süheyl, *Edirne'de Fatih'in Cihannüma Kasrı*, İstanbul'un Fethi Derneği Yayınları, İstanbul, 1953.